

Czesław Wasilkowski

Reforma prawa emerytalnego : (ustawa z dn. 28.III.1958 r. o zmianie przepisów o rentach i zaopatrzeniach)

Palestra 3/1(13), 13-32

1959

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

CZESŁAW WASILKOWSKI

Reforma prawa emerytalnego¹

(ustawa z dn. 28. III. 1958 r. o zmianie przepisów o rentach i zaopatrzeniach)

A. Uwagi wstępne

Ostatnia reforma naszego prawa emerytalnego, dokonana ustawą z dnia 28 marca 1958 r. o zmianie przepisów o rentach i zaopatrzeniach (Dz. U. Nr 21, poz. 93), która weszła w życie z dniem 1 lipca 1958 r., wywołała wielkie zainteresowanie w szerokich kręgach społeczeństwa, a zwłaszcza wśród rencistów. W związku z tym należy się liczyć ze znacznym napływem do sądów ubezpieczeń społecznych spraw toczących się z udziałem adwokatów i częstszym niż dotychczas zasięgnięciem u adwokatów porad prawnych w sprawach związanych z zaopatrzeniem emerytalnym. O zasięgu ustawy świadczy fakt, że liczba osób zatrudnionych w uspołecznio-

¹ W tym zakresie od chwili oddania do druku niniejszego artykułu ukazało się kilka opracowań dotyczących całości lub poszczególnych fragmentów omawianej materii, a w szczególności:

1) w „Przeglądzie Ubezpieczeń Społecznych” (w skrócie „PUS”) a) J. Piotrowskiego pt. Zmiany prawa ubezpieczeniowego a kierunek rozwoju polskiego systemu emerytalnego (nr 5—6 z 1958 r., s. 125 i nast.); b) K. Niementowskiego pt. Nowa reforma rent i zaopatrzeń emerytalnych (nr 5—6 z 1958 r., s. 152 i nast.); c) T. Wasyleckiego pt. Wysokość świadczeń rentowych od 1.VII.1958 r. (nr 5—6, s. 157 i nast.); d) F. Woźniczka pt. O uprawnieniach do rent z Karty Górnika według stanu prawnego obowiązującego od 1 lipca 1958 r. (nr 7 z 1958 r., s. 197 i nast.);

2) w „Przeglądzie Zagadnień Socjalnych” (w skróceniu „PZS”) K. Kowalskiej i T. Gortata pt. Zmiana przepisów o rentach i zaopatrzeniach (nr 5 z 1958 r., s. 9 i nast.);

3) w „Nowym Prawie” C. Wasilkowskiego pt. Reforma systemu rent i zaopatrzeń (nr 6 z 1958 r., s. 3 i nast.).

Zob. również artykuły dotyczące ogólnie zaopatrzenia emerytalnego: a) M. Po-

nych i nie uspołecznionych zakładach pracy, na które to osoby rozciąga się ustawa, wynosiła w I kwart. 1958 r. przeszło 7 milionów 200 tysięcy osób, do czego doliczyć jeszcze należy członków ich najbliższej rodziny.

Przepisy naszego prawa emerytalnego, niestety, często się zmieniają i trudno powiedzieć o nich, by były proste i łatwo zrozumiałe. Zresztą samo normowane zagadnienie — wbrew często spotykanemu pogładowi — jest bardzo skomplikowane.

Artykuł nie jest przeznaczony dla specjalistów. Zmierza on do tego, by zapoznać pokrótce czytelnika z treścią najważniejszych przepisów ustawy z dnia 28 marca 1958 r.² i z kilkoma zagadnieniami wyłaniającymi się na jej tle. Mam nadzieję, że może on ułatwić nieco spełnianie czynności zawodowych w zakresie spraw emerytalnych adwokatom, którzy stykają się z tymi zagadnieniami tylko dorywczo i napotykać nieraz duże trudności przy stosowaniu naszego prawa emerytalnego. Ponadto, być może, artykuł przyczyni się do popularyzacji problematyki emerytalnej, tak szeroko omawianej, lecz mało znanej szerokim sferom naszego społeczeństwa.

Omawiana ustawa zmienia przepisy: 1) o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, 2) o zaopatrzeniu emerytalnym górników i ich rodzin, 3) o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin. W związku z tym ustawa nowelizuje kilka aktów ustawodawczych w tej materii oraz uchyla moc kilku aktów z tej samej dziedziny. Kwestia ta będzie omówiona w dalszym ciągu artykułu.

Spśród aktów ustawodawczych zmienionych przez omawianą ustawę najszerszy zasięg ma dekret z dnia 25 czerwca 1954 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (tekst pierwotny:

narskiego pt. Miejsce i rola zaopatrzeń emerytalnych w socjalistycznej gospodarce narodowej (PUS nr 5—6 z 1958 r., s. 139 i nast.); b) tegoż autora pt. Zagadnienie „portfeli” w zaopatrzeniu rentowym (PUS nr 7 z 1958 r., s. 184 i nast.); c) M. Tyrowicza pt. Budować teorie w oparciu o fakty, uwagi do artykułu M. Ponarskiego zamieszczonego w nr 5—6 PUS (PUS nr 8 z 1958 r., s. 214 i nast.).

Artykuły dotyczące tylko poszczególnych kwestii zostaną powołane przy omawianiu tych kwestii.

Ukazały się również popularne opracowania: a) Z. Kopankiewicza pt. Prawa emerytów i rencistów („Wydawnictwo Prawnicze”, Warszawa 1958) i b) M. Ponarskiego pt. Co powinien wiedzieć każdy pracownik starający się o rentę („Wydawnictwo Prawnicze”, Warszawa 1958).

² Będę powoływał ją w dalszym ciągu swych wywodów w skróceniu jako „ustawę”.

Dz. U. Nr 30, poz. 116). Najwięcej sporów sądowych wyłania się właśnie na jego tle. Dlatego też zajmę się przede wszystkim zmianami poczynionymi w dekreście z dnia 25 czerwca 1954 r.³ Tekst jednolity tego dekretu (poprzedni tekst jednolity: Dz. U. z 1956 r. Nr 43, poz. 200) został ogłoszony w Dzienniku Ustaw z 1958 r. Nr 23 pod pozycją 97.

Jeśli chodzi o zmiany poczynione przez ustawę w innych aktach ustawodawczych, to ograniczę się do możliwie krótkich informacji ogólnych.

Dokładniejsze zrozumienie poczynionych zmian i lepsze wyjaśnienie nowych przepisów wymaga niejednokrotnie nawiązania do dotychczasowego stanu prawnego, wobec czego przedstawienie nieraz zmian i uzupełnień wprowadzonych przez ustawę nastąpi w łączności z dotychczasowym tekstem przepisów.

Zbyt mały okres dzieli nas od wejścia w życie ustawy (1.VII.1958 r.), aby można było już teraz ocenić w pełni jej doniosłość i praktyczne konsekwencje oraz dać wyczerpującą analizę jej przepisów. Wymagałoby to zresztą obszernej monografii. Dlatego też — jak już zaznaczyłem — ograniczę się do kwestii, moim zdaniem, najistotniejszych i mających największe znaczenie praktyczne.

Wydanie ustawy podyktowane zostało przede wszystkim dążeniem Partii i Rządu do podniesienia poziomu życiowego ludzi pracy w miarę postępów budownictwa socjalistycznego.

Ustawa nie reguluje wielu kwestii, przekazując ich unormowanie bądź rozporządzeniom Rady Ministrów (np. kwestie niestosowania zawieszenia prawa do renty ze względu na pracę zarobkową rencisty), bądź rozporządzeniom zainteresowanych ministrów. Ustawa nie stanowi wprawdzie kodyfikacji prawa emerytalnego, jednakże w dążeniu do uproszczenia i ujednoczenia przepisów o rentach i zaopatrzeniach znosi niektóre, dotychczas odrębne, systemy emerytalne. W związku z tym zostały uchylone niektóre akty ustawodawcze, a w szczególności: 1) dekret z dnia 13.XI.1945 r. o zaopatrzeniu ofiar wrogów demokratycznego ustroju Polski (Dz. U. z 1956 r. Nr 59, poz. 287), 2) ustawa z dnia 23.VII.1945 r. o zasiłkach i pomocy dla osób pozostałych po uczestnikach ruchu podziemnego i partyzanckiego, poległych w walce o wyzwolenie Polski spod najazdu hitlerowskiego (Dz. U. z 1950 r. Nr 43, poz. 395 i z 1953 r. Nr 9, poz. 29) i 3) dekret z dnia 19.I.1957 r. o świadczeniach emerytalnych dla robotników zatrudnionych w zespołach formujących szkło (Dz. U. Nr 10, poz. 41 i Nr 35, poz. 149).

³ Będę powoływał go w dalszym ciągu swych wywodów w skróceniu jako „dekret”.

B. Powszechne zaopatrzenie emerytalne

Pojęcia ogólne

Przed przystąpieniem do przedstawienia zmian, jakie wprowadziła ustawa w przepisach o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, należy krótko omówić kilka podstawowych pojęć, którymi posługuje się dekret z dnia 25.VI.1954 r. Pozwoli to na lepsze zrozumienie poszczególnych zasadniczych instytucji dekretu i zmian wprowadzonych ustawą, a także może ułatwić czytelnikowi wyrobienie sobie poglądu na to, jak przedstawiają się świadczenia przysługujące pracownikowi i członkom jego rodziny z tytułu powszechnego zaopatrzenia emerytalnego. Przedstawieniu poszczególnych zasadniczych rodzajów świadczeń emerytalnych pieniężnych⁴ z powszechnego zaopatrzenia emerytalnego, a więc rencie starczej, inwalidzkiej i rodzinnej oraz dodatkom do rent, poświęcę odrębne punkty.

Takimi zasadniczymi pojęciami, którymi się dekret posługuje, a do których treści ustawa wprowadziła zmiany, są w szczególności pojęcia: pracownika, okresu zatrudnienia, kategorii zatrudnienia, podstawy wymiaru renty i zawieszenia praw do renty. Również należy omówić pokrótce zagadnienie, kiedy powstaje prawo do renty, dalej — zasadę jednej renty, wreszcie niektóre reguły dotyczące postępowania w sprawach o świadczenia rentowe.

I

Według dekretu (art. 4 ust. 1) pracownikami są:

- 1) pracownicy fizyczni i umysłowi zatrudnieni na podstawie umowy o pracę lub mianowania,
- 2) osoby, które pełnią funkcje z wyboru, jeżeli z tego tytułu otrzymują wynagrodzenie stanowiące główne źródło ich utrzymania.

Za pracowników uważa się również (art. 4 ust. 2):

- 1) osoby uczęszczające do szkół przysposobienia zawodowego,
- 2) osoby uczęszczające do szkół partyjnych i szkół związków zawodowych pod warunkiem bezpośredniego uprzedniego zatrudnienia,
- 3) osoby wykonujące pracę w zakładach pracy w związku z nauką zawodu.

⁴ Pomijam świadczenia w naturze, gdyż odpowiednie przepisy dekretu nie budzą na ogół w praktyce większych wątpliwości.

Wreszcie pracownikami są (art. 4 ust. 3) chałupnicy, ale pod warunkiem, że odpowiadają wymaganiom określonym w rozporządzeniu Ministra Pracy i Opieki Społecznej. Rozporządzenie takie ukazało się⁵ na podstawie upoważnienia zamieszczonego w art. 4 ust. 2 pkt 4 dekretu w jego pierwotnym brzmieniu (Dz. U. z 1954 r. Nr 30, poz. 116). Nowe rozporządzenie wykonawcze jeszcze się nie ukazało. Ponieważ powyższe upoważnienie (dane w art. 4) do określenia, jacy chałupnicy są pracownikami w rozumieniu dekretu, miało w pierwotnym tekście dekretu inną niż obecnie treść (od czasu pierwszej reformy emerytalnej od 1.VII.1956 r.), przeto orzecznictwo Trybunału Ubezpieczeń Społecznych zajęło stanowisko, że w sprawach rozstrzyganych na podstawie przepisów obowiązujących od dnia 1.VII.1956 r. nie mają bezpośrednio zastosowania zasady wskazane w cytowanym wyżej rozporządzeniu. Rozporządzenie to uzależniało uznanie danej osoby za chałupnika m.i. od tego, by wytwarzała ona „przedmioty dla uspołecznionych zakładów pracy”. Mając na względzie inne niż obecnie stosunki społeczno-ekonomiczne w minionym okresie, a zwłaszcza przed wyzwoleniem, TUS uznał⁶, że jeżeli chodzi o okres przed dniem 1 lipca 1954 r. (data wejścia w życie dekretu), to wspomniany warunek nie jest wymagany, tak że za chałupników w rozumieniu dekretu uważa się również osoby, dla których praca chałupnicza stanowiła główne źródło utrzymania, jeżeli tylko osoby te były chałupnikami w rozumieniu przepisów ubezpieczeniowych obowiązujących do 31.XII.1933 r. lub do 30.VI.1954 r.

Dokładne określenie pojęcia pracownika w rozumieniu dekretu jest bardzo ważne z tego powodu, że świadczenia emerytalne z mocy dekretu przysługują jedynie pracownikom w rozumieniu art. 4 ust. 1 i 2 oraz członkom ich rodzin (art. 2, 3, 28, 44 i inne dekretu). Tylko wyjątkowo zaopatrzenie emerytalne przysługuje także osobom, które uległy wypadkowi, nie będąc pracownikami (art. 36 ust. 4). Wyjątki te określone zostały w rozporządzeniu Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 1 lipca 1954 r. w sprawie wypadków w zatrudnieniu (Dz. U. Nr 35, poz. 149; zmiana: Dz. U. z 1958 r. Nr 31, poz. 141).

Jak wynika z określenia pojęcia pracownika, dekret w zakresie zaopatrzenia emerytalnego nie czyni żadnej różnicy w zależności od tego, z jakiego tytułu dana osoba jest pracownikiem. W szczególności nie ma obecnie (a więc inaczej niż przed dniem 1 lipca 1954 r.) różnicy między pracownikami państwowymi zatrudnionymi na podstawie no-

⁵ Jest to rozp. z dnia 1 lipca 1954 r. w sprawie określenia chałupników (Dz. U. Nr 35, poz. 148).

⁶ Por. wyrok z dnia 23.XI.1957 r., nr TR III 1240/56.

minacji a pracownikami, których stosunek pracy oparty jest na umowie.

Nie ma znaczenia również okoliczność, czy chodzi o osobę zatrudnioną w uspołecznionym czy też nie uspołecznionym zakładzie pracy. W tym ostatnim wypadku istnieje jedynie zastrzeżenie dotyczące zatrudnienia w nie uspołecznionym zakładzie pracy małżonka oraz najbliższych krewnych i powinowatych osoby, na której rachunek zakład jest prowadzony (art. 5 ust. 2). Osoby takie korzystają tylko ze świadczeń przewidzianych w dekrecie z tytułu wypadku lub choroby zawodowej, jeżeli umowa o pracę lub umowa o naukę zawodu została zawarta w formie aktu notarialnego oraz jeżeli osoby te nie mieszkają wspólnie z osobą, na której rachunek zakład jest prowadzony. Przepis ten został podyktowany dążeniem do zapobieżenia obejściu prawa.

Nie są pracownikami w rozumieniu dekretu (art. 5 ust. 1) cudzoziemcy zatrudnieni w przedstawicielstwach i misjach państw obcych albo w międzynarodowych instytucjach lub komisjach.

Do czasu wydania przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym dla członków spółdzielni pracy, członkowie i kandydaci na członków tych spółdzielni są uważani za pracowników w rozumieniu dekretu, jeżeli praca w spółdzielni stanowi ich główne źródło utrzymania (art. 107). Natomiast członkowie rolniczych spółdzielni produkcyjnych, jak to już wielokrotnie wyjaśniał Trybunał Ubezpieczeń Społecznych,⁷ nie mogą być uważani za pracowników w rozumieniu dekretu.

Pracownikami w rozumieniu dekretu nie są również członkowie pomocniczych spółdzielni rzemieślniczych.⁸

II

Drugim podstawowym pojęciem, którym posługuje się dekret, jest pojęcie okresu zatrudnienia. Według art. 7 ust. 1 dekretu „za okresy zatrudnienia uważa się okresy pracy wykonywanej na obszarze Państwa Polskiego, jeżeli pracownikowi przysługuje za nie wynagrodzenie”. Oba te zasadnicze pojęcia, na których opiera się cała konstrukcja dekretu, wzajemnie się zazębiają i uzupełniają. Pracownikiem bowiem jest ten, kto pozostaje w stosunku pracy, ten, kto wykonuje (przez pewien okres) pracę, za którą należy się wynagrodzenie.

Jak wiadomo, istotnym elementem stosunku pracy jest wynagrodzenie [zob. art. 58 Konstytucji, art. 341 k.z., art. 1 rozp. Prez. z dnia 16.III.

⁷ Por. np. wyrok z dnia 17.IV.1957 r., nr TR III 1178/55 (PZS nr 5 z 1958 r., s. 60).

⁸ Por. wyrok TUS z 27.XI.1957 r., nr TR II 1603/56 (PZS nr 10 z 1958 r., s. 67).

1928 r. o umowie o pracę robotników (Dz. U. Nr 35, poz. 324 z późniejszymi zmianami) i art. 8 rozp. Prez. z dnia 16.III.1928 r. o umowie o pracę pracowników umysłowych (Dz. U. Nr 35, poz. 323 z późniejszymi zmianami)].

Przypomnieć należy, że stosownie do orzecznictwa Sądu Najwyższego⁹ umowa, na mocy której jedna ze stron zobowiązałaby się świadczyć swą pracę bezpłatnie, musi być z reguły uznana za sprzeczną z zasadami współżycia społecznego w Państwie Ludowym, a jako taka byłaby nieważna. W ustroju demokracji ludowej umowa o świadczenia usług przez pracownika zawsze zobowiązuje pracodawcę do świadczenia na rzecz pracownika słusznego wynagrodzenia, i to także w okresie próby. Powyższe tezy zawarte w wyroku z 7.XI.1950 r. zostały rozwinięte w dalszych wyrokach¹⁰ z 15.VI.1957 r., nr Cr 360/57 i z 10.IV.1957 r. nr Cr 132/57.

Według ustalonego orzecznictwa organów rentowych (prezydiów wojewódzkich lub miejskich rad narodowych — wydziałów rent i pomocy społecznej) i sądów ubezpieczeń społecznych (okręgowych sądów ubezpieczeń społecznych, Trybunału Ubezpieczeń Społecznych) w zasadzie tylko okresy pozostawania w pracowniczym i spółdzielczym (gdy chodzi o przemysłowe — w przeciwieństwie do rolniczych — spółdzielnie pracy) stosunku pracy stanowią okresy zatrudnienia. Natomiast za takie okresy nie uważa się okresu świadczenia usług np. z mocy umowy o dzieło lub umowy zlecenia.

Jak już zaznaczyłem, przesłanką traktowania okresu pracy jako okresu zatrudnienia jest wykonywanie pracy w kraju. Wyjątek zachodzi na rzecz osób, które były zatrudnione na obszarze ZSRR. Pracę tych osób uważa się za zatrudnienie (art. 7 ust. 4) w Polsce. Tak samo traktuje się (art. 7 ust. 3) okresy zatrudnienia obywateli polskich za granicą po wyzwoleniu w polskich przedstawicielstwach i misjach oraz delegowanych do międzynarodowych instytucji lub komisji. W innych wypadkach okresy zatrudnienia obywateli polskich za granicą uważa się za zatrudnienie na obszarze Państwa Polskiego tylko pod warunkiem, że taki obywatel, powróciwszy do kraju, był zatrudniony w Polsce Ludowej po wyzwoleniu przez okres co najmniej 5 lat.

Na mocy upoważnienia zawartego w art. 7 ust. 4 dekretu Minister Pracy i Opieki Społecznej wydał w dniu 27.IX.1956 r. rozporządzenie

⁹ Por. np. wyrok z 7.XI.1950 r. nr C 162/50 („Prawo Pracy”, tom I, s. 99 i nast. Warszawa 1955, „Wydawnictwo Prawnicze”).

¹⁰ Por. PZS nr 7 z 1958 r., s. 53 i nast.

(Dz. U. Nr 59, poz. 284), które m.i. reguluje kwestię, jakie okresy zatrudnienia uważa się za okresy zatrudnienia na obszarze Państwa Polskiego, oraz określa inne — poza wymienionymi w dekreście — wypadki, w których nie jest wymagany warunek 5 lat zatrudnienia po wyzwoleniu.

Specjalne warunki niezbędne do nabywania prawa do zaopatrzenia emerytalnego obowiązują repatriantów (i członków ich rodzin), którzy byli pracownikami lub żołnierzami, a którzy powrócili do Polski po dniu 22 lipca 1944 r. W szczególności w omawianym zakresie uważa się — w całości i bez żadnych ograniczeń — za okresy zatrudnienia w Polsce okresy pracy za granicą i okresy wojskowej służby zawodowej w polskich formacjach wojskowych w kraju i za granicą oraz w armiach sojuszniczych. W sprawie szczegółowych warunków uzyskiwania świadczeń rentowych przez repatriantów wydane zostało rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 maja 1957 r. (Dz. U. Nr 26, poz. 117). Omówienie tego rozporządzenia przekraczałoby granice niniejszego artykułu.

Za okresy zatrudnienia uważa się również (art. 7 ust. 1) okresy nauki osób wymienionych wyżej oraz okresy pobierania zasiłków z ubezpieczenia społecznego z powodu choroby lub macierzyństwa, a ponadto (jak uzupełniła ten przepis omawiana ustawa) okresy służby wojskowej zawodowej i nadterminowej w Wojsku Polskim po dniu 1.XI.1918 r., tudzież okresy pełnienia mandatu posła na Sejm.

Jak wiadomo, nie wszyscy pracownicy zatrudnieni są w pełnym wymiarze godzin. Są wypadki zatrudnienia kogoś np. „na pół etatu” lub też wypadki zatrudnienia przez parę godzin dziennie albo nawet na kilka godzin tygodniowo (np. niektórzy radcowie prawni). Otóż na tle przepisów dekretu, w brzmieniu obowiązującym do dnia 1 lipca 1958 r., powstawały wątpliwości, jak należy traktować zatrudnienia w niepełnym wymiarze godzin. Kwestia ta została uregulowana w omawianej ustawie (art. 7 ust. 2 dekretu w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 28.III.1958 r.) w ten sposób, że „do okresów zatrudnienia wymaganych do uzyskania renty starczej lub inwalidzkiej z tytułu inwalidztwa powstałego z innych przyczyn niż wypadek w zatrudnieniu lub choroba zawodowa nie zalicza się okresów zatrudnienia wykonywanego w wymiarze godzin niższym niż połowa obowiązującego w danym zawodzie wymiaru czasu pracy, z tym, że w razie wykonywania kilku zatrudnień bierze się pod uwagę łączny czas pracy tych zatrudnień”. Z przepisu tego wynika m.i., że do uzyskania renty inwalidzkiej z tytułu wypadku w zatrudnieniu lub choroby zawodowej reguła ta nie ma zastosowania. Jeżeli więc np. osoba zatrudniona przez 2 godziny dziennie ulegnie wypadkowi

w zatrudnieniu powodującemu jej inwalidztwo co najmniej III grupy, będzie miała prawo do renty inwalidzkiej.

Odrębnym od kwestii zatrudnienia w niepełnym wymiarze godzin jest zagadnienie, jakie znaczenie w zakresie zaopatrzenia emerytalnego ma okoliczność, czy mamy do czynienia z pracą stałą, czy też niestałą. Już na tle pierwotnego brzmienia dekretu nie nasurwały się wątpliwości co do tego, że również praca sezonowa jest zatrudnieniem w rozumieniu dekretu. Natomiast dopiero orzecznictwo sądowe utworowało drogę wykładni jedynie słusznej, że także praca za wynagrodzeniem wykonywana dorywczo powinna być traktowana jako zatrudnienie w rozumieniu art. 7 dekretu¹¹. Rzecz oczywista, chodzi tu o zatrudnienie dorywcze wykonywane z tytułu stosunku pracy, a nie np. umowy o dzieło. W praktyce niejednokrotnie zachodzą znaczne trudności przy zakwalifikowaniu danego stosunku prawnego (prace na roli, pranie itp.). Jest rzeczą zrozumiałą, że przy dorywczym zatrudnieniu (w pełnym wymiarze godzin) uwzględnia się tylko dni pracy rzeczywiście świadczonej; odnosi się to w szczególności do tzw. pracowników dniówkowych, którym liczy się tylko dni faktycznie przepracowane, za jakie przysługiwało im wynagrodzenie¹².

Z dorywczym zatrudnieniem, zwłaszcza u ludzi starszych, spotykamy się dość często. Pamiętać o tym należy przede wszystkim w sprawach o rentę starczą, ponieważ odpowiedni przepis (art. 28 ust. 1 dekretu) uzależnia prawo do renty od tego, żeby pracownik ukończył wiek starczy w czasie zatrudnienia lub w ciągu 5 lat po ustaniu zatrudnienia.

Do okresów zatrudnienia wymaganych do uzyskania renty starczej lub inwalidzkiej zalicza się pewne okresy. Są one wyczerpująco wyliczone w art. 8 dekretu i w przepisach wykonawczych do art. 8 dekretu¹³. Listę tych okresów rozszerzyła ostatnio nowela z 28.III.1958 r. do dekretu, w szczególności przez objęcie nią okresów tajnego nauczania w czasie okupacji (art. 8 ust. 1 pkt 15) i przez złagodzenie wymagań, przy spełnieniu których następuje zaliczenie okresów służby w czasie

¹¹ Por. np. wyrok TUS z dnia 22.VI.1956 r., nr TR II 913/55 (PZS nr 10, z 1956 r., s. 71).

¹² Por. wyrok TUS z dnia 5.X.1956 r., nr TR II 522/56 (PZS nr 1 z 1957 r., s. 57).

¹³ Przepisy takie, stosownie do art. 8 ust. 5 dekretu (w brzmieniu obowiązującym od dnia 1.VII.1956 r.) powinny być wydane w drodze rozporządzenia Ministra P. i O. S. Dotychczas takie rozporządzenie jeszcze się nie ukazało. W materii tej stosuje się zarządzenie wydane z mocy art. 8 ust. 4 dekretu (w pierwotnym brzmieniu) Ministra P. i O. S. z dnia 1.VII.1954 r. w sprawie zaliczania do okresów zatrudnienia służby w niektórych formacjach wojskowych państw obcych (Mon. Pol. Nr A-70, poz. 875).

ostatniej wojny. Dekret rozróżnia okresy zaliczalne bezwarunkowo (okres nauki w szkole, do której pracownik został skierowany przez zakład pracy, okres służby w oddziałach, które prowadziły walkę z hitlerowskim okupantem, okres działalności rewolucyjnej itd.) i okresy zaliczalne tylko w razie spełnienia określonych warunków [np. okres pobytu w niewoli w czasie ostatniej wojny zaliczalny jest pod warunkiem, że pracownik bezpośrednio przedtem lub do dnia 1.IX.1939 r. był zatrudniony i ma co najmniej 5-letni okres zatrudnienia po wyzwoleniu (art. 8 ust. 1 pkt 9 i ust. 3)].

Wyżej była mowa o okresach zatrudnienia (art. 7) i o okresach zaliczalnych do zatrudnienia (art. 8). Zachodzi pytanie, jaka jest różnica pomiędzy tymi dwoma pojęciami. Różnicę tę można by sprowadzić do dwóch momentów: a) istnienie tylko samego okresu zaliczalnego do zatrudnienia nie może uzasadnić uprawnień do zaopatrzenia emerytalnego; pracownik, aby uzyskać takie zaopatrzenie, powinien być rzeczywiście zatrudniony choćby przez krótki okres (np. sam okres działalności rewolucyjnej, tj. okres zaliczalny, bez okresu zatrudnienia nie daje prawa do renty z dekretu); b) osiągnięcie wieku starczego lub powstanie inwalidztwa stanowi przesłankę powstania prawa do renty, jeżeli nastąpiło w czasie rzeczywistego zatrudnienia, a nie w okresie zaliczalnym do zatrudnienia.

Zaznaczyć należy, że stosownie do orzecznictwa organów rentowych i sądów ubezpieczeń społecznych¹⁴ do okresów zatrudnienia nie może być zaliczony okres świadczenia pracy przez więźniów w warsztatach więziennych lub w przedsiębiorstwach istniejących poza więzieniem.

III

Tak jak dotychczas ustawa zachowuje podział wszystkich pracowników na dwie kategorie zatrudnienia (art. 9 dekretu w brzmieniu nadanym omawianą ustawą). Jednakże ustawa rozszerzyła osobowy zakres pracowników I kategorii zatrudnienia. Są nimi oprócz — jak dotychczas — pracowników zatrudnionych pod ziemią lub w warunkach szkodliwych dla zdrowia także pracownicy zatrudnieni na statkach morskich w żegludze międzynarodowej i na statkach żeglugi powietrznej oraz nauczyciele podlegający przepisom ustawy z dnia 27.IV.1956 r. o prawach

¹⁴ Por. wyrok TUS z dnia 11.IV.1957 r., nr TR I 1666/56 (PZS nr 8/9 1958 r., s. 106). Zobacz też § 4 i 5 rozp. Ministra P. i O. S. z 26.XI.1956 r. w sprawie wypłaty renty osobom pozbawionym wolności oraz świadczeń dla tych osób, jeżeli uległy wypadkowi przy pracy w czasie pozbawienia wolności (Dz. U. Nr 59, poz. 283).

i obowiązkach nauczycieli (Dz. U. Nr 12, poz. 63). Druga kategoria obejmuje wszystkich pozostałych pracowników.

Dekret (art. 9 ust. 2) upoważnił Radę Ministrów do określenia rodzajów prac objętych I kategorią oraz warunków zaliczania pracowników do I kategorii zatrudnienia. Na mocy tego upoważnienia (identyczne upoważnienie zawierał dekret w brzmieniu obowiązującym od 1.VII.1956 r.) ukazało się rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 10.IX.1956 r. w sprawie zaliczania pracowników do kategorii zatrudnienia (Dz. U. Nr 39, poz. 176). Podkreślić należy, że ocena, jakie rodzaje prac są wykonywane w warunkach szkodliwych dla zdrowia, nie jest pozostawiona uznaniu organów rentowych i sądów ubezpieczeń społecznych. Stanowią o tym przepisy wspomnianego rozporządzenia (§ 1 ust. 1). Mianowicie obszerny wykaz prac wykonywanych w warunkach szkodliwych dla zdrowia uprawniających do zaliczenia do I kategorii zatrudnienia zawiera załącznik do cytowanego rozporządzenia. Wykaz ten zawiera wyliczenie stanowisk pracy w zakładach przemysłowych różnych działów produkcji, niezależnie od gałęzi przemysłu (np. oczyszczanie przemysłowych kotłów parowych), i wyliczenie stanowisk pracy w poszczególnych gałęziach produkcji (np. w hutnictwie żelaza i stali — w dziale „stalownie” — stanowisko obsługi mieszalników surówki).

Według orzecznictwa TUS¹⁵ wyliczenie zawarte w tym wykazie jest wyczerpujące. Nie objęte nim czynności nie mogą uzasadniać zaliczenia do I kategorii.

IV

Wysokość renty zależy m.i. od podstawy jej wymiaru. Według art. 10 ust. 1 dekretu podstawę wymiaru renty stanowi przeciętny miesięczny zarobek bądź z ostatnich 12 miesięcy zatrudnienia, bądź z kolejnych 2 lat zatrudnienia dowolnie wybranych przez zainteresowanego z okresu ostatnich 10 lat zatrudnienia przed zgłoszeniem wniosku o rentę. Wybór: czy uznać za podstawę pierwszy, czy drugi z tych okresów — należy do zainteresowanego. Za zarobek uważa się całkowity, bez jakichkolwiek potrąceń, zarobek w gotówce i w naturze przysługujący pracownikowi z tytułu zatrudnienia, z wszelkimi dodatkami wpływającymi trwale na jego wysokość (art. 10 ust. 3), a więc (§ 7 ust. 1 rozporz. z dn. 22.XI.

¹⁵ Por. wyrok TUS z 10.V.1957 r., nr TR II 1951/55. W wyroku tym stwierdzono m.i., że zaliczenie w zbiorowym układzie pracy, zawartym dla określonego działu przemysłu, pewnych czynności do prac ciężkich i szkodliwych dla zdrowia nie uzasadnia jeszcze zaliczenia tych czynności do I kategorii.

1956 r. w brzmieniu nadanym przez rozp. z dn. 29.IV.1958 r. — Dz. U. Nr 26, poz. 113) wynagrodzenie zasadnicze lub akordowe, dodatki funkcyjne, służbowe, specjalne, za wysługę lat i inne, premie, specjalne wynagrodzenie kwartalne dla górników, nagrody o charakterze stałym, wynagrodzenie za pracę w godzinach nadliczbowych, bilansówki itp. oraz wszelkie wynagrodzenia w naturze, jak również ekwiwalent pieniężny za te wynagrodzenia.

Natomiast nie uważa się za zarobek w szczególności kwot wypłacanych z tytułu zasiłków rodzinnych i zasiłków z ubezpieczenia społecznego z powodu choroby lub macierzyństwa, diet za wyjazdy służbowe, zwrotu poniesionych kosztów przejazdu, strawnego i noclegu, odszkodowania za zwolnienie z pracy bez zachowania ustawowego okresu wypowiedzenia i innych należności określonych w § 7 ust. 4 ostatnio cytowanego rozporządzenia.

Przy równoczesnym zatrudnieniu w więcej niż jednym zakładzie pracy za podstawę wymiaru renty przyjmuje się łączny zarobek przysługujący pracownikowi z tytułu wszystkich jednoczesnych zatrudnień (§ 7 ust. 3 cyt. rozp.).

W pewnych wypadkach (gdy przeciętny miesięczny zarobek jest niższy niż 500 zł, gdy brak jest w ogóle danych co do wysokości zarobków i w innych — § 11 i 13 rozp.) za podstawę wymiaru renty przyjmuje się 500 zł.

Podkreślić należy, że renty obliczone w powyższy sposób nie mogą być jednak niższe od najniższej dopuszczalnej renty (500 zł miesięcznie przy rencie starczej, a 360 zł przy rencie rodzinnej).

Należy zwrócić uwagę na to, że wysokość zarobków osiąganych przez pracownika w uspołecznionym zakładzie pracy ustala się na podstawie zaświadczenia tego zakładu pracy, a gdy chodzi o wysokość zarobków pracownika zatrudnionego w nie uspołecznionym zakładzie pracy, to przyjmuje się ją na podstawie zarobków ustalonych dla wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne (§ 9 ust. 1 i 2 cyt. rozp.).

W praktyce sądowej można się spotkać ze zdaniem, że zasada powyższa (co do ustalania wysokości zarobków pracowników uspołecznionych zakładów pracy) nie obowiązuje w postępowaniu sądowym, skoro art. 266 § 2 prawa o sądach ubezpieczeń społecznych z dnia 28 lipca 1939 r. (Dz. U. Nr 71, poz. 476 z późniejszymi zmianami) stanowi, że dowód ze świadków jest dopuszczalny nawet wtedy, gdy prawo wymaga dowodu na piśmie, jeżeli dokument został zagubiony, zniszczony lub zabrany posiadaczowi albo z powodu okoliczności szczególnych nie mógł być sporządzony. Przeciwno temu stanowisku przemawia ten argument

prawny, że późniejsze prawo, i to specjalne, zawiera w tym zakresie odmienny przepis. Ze względów merytorycznych zaś podnosi się, że dopuszczenie w tej materii dowodu ze świadków mogłoby stać się źródłem dowolności. Ustalenie natomiast wysokości zarobków, gdy nie można uzyskać zaświadczenia z zakładu pracy, może nastąpić na podstawie § 11 pkt 4 omawianego rozporządzenia (podstawa wymiaru 500 zł, gdy brak jest w ogóle danych co do wysokości zarobków). W wyroku z dnia 27 września 1958 r. TR III 144/58 Trybunał Ubezpieczeń Społecznych przychylił się do tego ostatniego stanowiska.

V

Prawo do świadczeń powstaje z dniem spełnienia się wszystkich warunków wymaganych przez dekret do uzyskania tego prawa (art. 14 ust. 1). Na przykład prawo do renty starczej dla pracownika II kategorii zatrudnienia, który pozostaje w zatrudnieniu i ma 25-letni staż pracy, powstaje z dniem osiągnięcia przez niego 65 roku życia. Jeżeli jednak pracownik, który później przestał pracować (kwestia zawieszenia prawa do renty), zgłosi wniosek o przyznanie mu renty starczej dopiero po roku od ukończenia 65 lat, rentę wypłaci mu się nie za okres po ukończeniu wieku starczego, lecz począwszy od 10 miesiąca od tej daty. Na podstawie bowiem art. 14 ust. 2 dekretu renty (i dodatki do rent) wypłaca się od dnia powstania prawa do tych świadczeń, jednakże za okres nie dłuższy niż 3 miesiące wstecz od dnia zgłoszenia wniosku.

Co do kwestii powstania prawa do renty inwalidzkiej istnieje odmienny przepis (art. 14 ust. 1 zdanie drugie), że prawo do tej renty powstaje z dniem ustania prawa do zasiłku chorobowego, a jeżeli pracownik w okresie czasowej niezdolności do pracy pobierał wynagrodzenie, prawo do renty inwalidzkiej powstaje z dniem ustania czasowej niezdolności do pracy.

VI

Zdarzyć się może, że ta sama osoba może być uprawniona do dwóch lub więcej rent przewidzianych w dekrecie. Dekret przyjmuje zasadę jednej renty i w związku z tym stanowi (art. 15 ust. 1), że w razie zbiegu rent przysługuje zainteresowanemu tylko jedna renta. To samo (art. 15 ust. 2) odnosi się do wypadków, w których u jednej osoby zbiega się prawo do renty określonej w dekrecie z prawem do innego świad-

czenia o charakterze rentowym.¹⁶ Ograniczenie to nie dotyczy prawa do wynagrodzenia szkód wywołanych chorobą, niezdolnością do pracy oraz śmiercią (np. odszkodowanie z tytułu czynu niedozwolonego).

Zainteresowany ma prawo wyboru świadczenia, a jeżeli z tego nie skorzysta, wypłaca mu się rentę lub świadczenie (wyższe).

VII

Jedną z ważniejszych zmian, jaką wprowadziła omawiana ustawa, jest zasada, że otrzymywanie renty nie może być połączone z zarobkiem z tytułu zatrudnienia lub z uzyskaniem dochodów z innych źródeł (zasada: renta albo płaca). Chodzi więc o zawieszenie prawa do renty z powodu zatrudnienia lub posiadania dochodu z innych źródeł¹⁷. Zasadzie tej, jako mającej duże praktyczne znaczenie, poświęć więcej miejsca.

Zasada zawieszalności prawa do renty z powodu zatrudnienia nie była dotychczas znana naszemu systemowi emerytalnemu opartemu na przepisach dekretu z dnia 25 czerwca 1954 r. Zawieszenie prawa do renty — jednakże nie z powodu zatrudnienia, lecz z powodu osiągania dochodu z innych źródeł niż zatrudnienie — przewidziane było co do renty rodzinnej, a to na podstawie przepisów ustawy z dnia 11 września 1956 r. o zmianie przepisów dekretu o powszechnym zaopatrzeniu pracowników i ich rodzin [zob. art. 45 ust. 4 dekretu w brzmieniu nadanym ostatnio przez powołaną ustawę oraz § 4 rozp. Rady Ministrów z dnia 5 stycznia 1957 r. (Dz. U. Nr 11, poz. 47) wydanego na podstawie tego przepisu].

¹⁶ Por. wyrok TUS z 20.9.1958 r., nr III 197/58, w którym TUS uznał, że zasada jednej renty stosuje się w wypadku, w którym zbiega się prawo do renty rodzinnej z prawem do zaopatrzenia przyznanego na zasadzie art. 17 dekretu z dnia 6.IX.1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (Dz. U. z 1945 r. Nr 3, poz. 13) w związku z wyłączeniem majątku (PZS nr 12 z 1958 r., s. 69).

¹⁷ Zob. w tej materii: artykuł T. Gortata pt. Wpływ zatrudnienia lub posiadania dochodów z innych źródeł niż zatrudnienie na prawo do renty (PZS nr 7 z 1958 r., s. 32 i nast.), M. Ponarskiego pt. Miejsce i rola zaopatrzeń emerytalnych w socjalistycznej gospodarce (PUS nr 5/6 z 1958 r., s. 139 i nast.), M. Tyrowicza pt. Budować teorię w oparciu o fakty (PUS nr 8 z 1958 r., s. 214 i nast.), Wasyleckiego pt. Zawieszenie renty oraz wypłacanie inwalidzkiej renty wyrównawczej (PUS nr 5—6 z 1958 r., s. 163 i nast.). Zob. również artykuły Niementowskiego i J. Piotrowskiego wymienione w przypisku nr 1. W kwestii zawieszenia prawa do renty zob. także art. M. Bojeskiego pt. Kiedy i w jakich sytuacjach wypłata renty nie ulega zawieszeniu w całości lub części (PUS nr 7 z 1958 r., s. 192 i nast.).

Ustawa z dnia 28 marca 1958 r. wprowadza jako generalną regułę zawieszenie prawa do renty starczej (art. 31 ust. 3 dekretu), do renty rodzinnej dla członków rodziny (art. 45 ust. 4) oraz do renty inwalidzkiej — z wyjątkiem wypadków, w których została ona przyznana z tytułu inwalidztwa powstałego wskutek wypadku w zatrudnieniu lub choroby zawodowej (art. 39 ust. 3 i 6). Jednocześnie Rada Ministrów została upoważniona do określenia, w jakich wypadkach nie następuje zawieszenie prawa do renty lub też następuje zawieszenie wypłaty tylko części renty. Na podstawie tej delegacji oraz delegacji do określenia szczegółowych zasad obliczania i wypłacania inwalidzkiej renty wyrównawczej ukazało się rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 maja 1958 r. w sprawie zawieszenia prawa do renty oraz zasad wypłacania inwalidzkiej renty wyrównawczej (Dz. U. Nr 26, poz. 111).

Rozporządzenie to stanowi (§ 16), że zawieszenie prawa do renty w całości lub części następuje od najbliższego terminu płatności renty, przypadającego po zajściu okoliczności powodujących zawieszenie. Przywrócenie prawa do renty następuje od dnia, w którym powstały warunki do przywrócenia prawa, jednakże za okres nie dłuższy niż 3 miesiące wstecz od dnia zgłoszenia wniosku o przywrócenie prawa.

Rozporządzenie wylicza wypadki, w których rencistom nie zawieszają się prawa do renty, w których rentę wypłaca się w połowie lub w wysokości zmniejszonej w inny sposób (zmniejszenie o określony procent podstawy wymiaru renty do 1 200 zł) i w których następuje zawsze zawieszenie prawa do renty, niezależnie od wysokości dochodu osiąganego ze źródła innego niż zatrudnienie. O tym, czy następuje zawieszenie prawa do renty w całości lub w części, decydują różne kryteria (wysokość zarobków lub wysokość dochodów z innych źródeł, źródło dochodu, stopień schorzenia lub kalectwa, rodzaj zatrudnienia bądź dochodów poza zatrudnieniem).

Szczegółowe omówienie wspomnianych wypadków przekroczyłoby zakres niniejszego artykułu. Dlatego też powiem tylko o niektórych z nich.

Wspomniane rozporządzenie wymienia w § 2 ust. 1 i 2 oraz w § 3 i § 4 grupy wypadków, w których renta nie ulega zawieszeniu. W szczególności nie zawieszają się renty:

1) rencistom z tytułu zatrudnienia wykonywanego dorywczo lub w niepełnym wymiarze godzin, jeżeli osiągają z tego zatrudnienia zarobki niższe niż 500 zł miesięcznie,

2) rencistom będącym właścicielami, posiadaczami lub użytkownikami gospodarstw rolnych o rocznym przychodzie szacunkowym ustalonym dla wymiaru podatku gruntowego na kwotę niższą niż 4000 zł,

3) rencistom prowadzącym zakłady rzemieślnicze opłacającym podatek obrotowy lub dochodowy: a) ryczałtowo w formie karty podatkowej w wysokości nie przekraczającej 1800 zł rocznie albo b) w innej formie, gdy osiągną dochód jest niższy niż 750 zł miesięcznie,

4) rencistom wykonującym wolne zajęcie zawodowe (np. adwokaci, architekci, geodeci) albo wykonującym prace na podstawie umów o dzieło lub zlecenia, jeżeli dochód z tych zajęć lub prac jest niższy niż 750 zł miesięcznie,

5) rencistom uzyskującym dochód z tytułu honorariów autorskich za prace wydawnicze (rozporządzenie nie stawia tu żadnej granicy wysokości osiąganego dochodu).

Wszystkich tych rencistów (pkt 1 — 5) rozporządzenie traktuje w zakresie uprawnień do świadczeń rentowych na równi z osobami nie zatrudnionymi lub nie posiadającymi dochodów z innych źródeł;

6) nauczycielom uprawnionym do renty starczej lub inwalidzkiej zatrudnionym w niepełnym wymiarze godzin w szkołach objętych ustawą z dnia 27 kwietnia 1956 r. o prawach i obowiązkach nauczycieli (Dz. U. Nr 12, poz. 63), jeżeli osiągają z tytułu tego zatrudnienia zarobki niższe niż 1000 zł miesięcznie (uwaga: jeżeli nauczyciel zarabia 1000 lub więcej złotych, zawiesza mu się w całości prawo do renty),

7) młodocianym pracownikom i uczniom uprawnionym do renty inwalidzkiej lub rodzinnej, chociaż są stale zatrudnieni, jeżeli ich zarobki są niższe niż 500 zł miesięcznie.

Rozporządzenie w § 7 przewiduje wypadki, w których następuje zawieszenie prawa do renty starczej i inwalidzkiej (co do renty rodzinnej są pewne różnice) w połowie. Renty takie wraz z przysługującymi dodatkami wypłaca się w połowie w szczególności:

1) rencistom będącym właścicielami, posiadaczami lub użytkownikami gospodarstw rolnych o rocznym przychodzie szacunkowym ustalonym dla wymiaru podatku gruntowego na kwotę od 4000 zł do 6000 zł,

2) rencistom prowadzącym zakłady rzemieślnicze opłacającym podatek obrotowy i dochodowy: a) ryczałtowo w formie karty podatkowej w wysokości od 1801 do 2400 zł rocznie albo b) w innej formie, gdy osiągną dochód wynosi od 750 do 1000 zł miesięcznie.

Szczególny przepis rozporządzenia (§ 6) dotyczy częściowo zawieszenia prawa do renty starczej lub inwalidzkiej rencistów zatrudnionych w społecznych zakładach służby zdrowia (lub w zakładach służby zdrowia Ministerstwa Obrony Narodowej, Spraw Wewnętrznych i Sprawiedliwości).

Rencistom uprawnionym do renty inwalidzkiej z innych przyczyn niż wypadek w zatrudnieniu lub choroba zawodowa, zaliczonym do I grupy inwalidów (§ 5 rozp.), którzy osiągają zarobki lub dochody przewyższające kwoty określone w § 2 i 7 rozporządzenia (np. niewidomy zarabiający 1000 zł miesięcznie), wypłaca się rentę inwalidzką zmniejszoną o 20% podstawy wymiaru renty do 1200 zł.

Bez względu na wysokość osiąganych dochodów prawo do renty starczej, inwalidzkiej lub rodzinnej ulega zawieszeniu, jeżeli osoba uprawniona do renty jest w całości lub w części właścicielem przedsiębiorstwa przemysłowego lub handlowego (§ 8 ust. 1). Jest to norma ogólna mająca zastosowanie niezależnie od tego, o jakiego rencistę chodzi, zawieszeniem więc prawa do renty w tej sytuacji objęci są również np. inwalidzi zaliczeni do I grupy inwalidów. Przypomnieć należy, że z omówionych wyżej przepisów wynika, iż podlega zawieszeniu w całości prawo do renty osoby będącej właścicielem, posiadaczem lub użytkownikiem gospodarstwa rolnego o rocznym przychodzie szacunkowym 6001 zł i wyżej.

Rozporządzenie (§ 8 ust. 2) zawiera przepis zmierzający do zapobieżenia temu, aby osoba uprawniona do renty, w celu obejścia przepisów prawa dotyczących zawieszenia rent, nie przeniosła na swego małżonka własności przedsiębiorstwa handlowego lub przemysłowego albo własności całości lub części gospodarstwa rolnego wyżej określonego. Przepis ten stanowi, że w wypadkach takich prawo do renty ulega zawieszeniu wówczas, gdy przeniesienie to nastąpiło po dniu ogłoszenia omawianego rozporządzenia (tj. po dniu 13.5.1958 r.) oraz po złożeniu wniosku o rentę inwalidzką lub rodzinną albo też w okresie 5 lat przed uzyskaniem uprawnień do renty starczej, a przeniesienie to nastąpiło na rzecz małżonka mieszkającego we wspólnym gospodarstwie domowym. Jeżeli nastąpiło — w warunkach wyżej opisanych — przeniesienie własności gospodarstwa rolnego o rocznym przychodzie szacunkowym ustalonym do wymiaru podatku gruntowego na kwotę od 4000 zł do 6000 zł, pociąga to za sobą ograniczenie prawa do renty w połowie (§ 8 ust. 3 rozporządzenia).

Podkreślić należy, że renta inwalidzka z tytułu inwalidztwa powstałego wskutek wypadku w zatrudnieniu lub choroby zawodowej nie ulega zawieszeniu bez względu na to, jak wysoki jest zarobek rencisty z tytułu zatrudnienia lub jaki dochód osiąga on z innych źródeł. Jednakże wysokość takiej renty zostanie określona inaczej, jeżeli rencista nie jest zatrudniony i nie ma dochodów z innych źródeł, a inaczej (niżej), jeżeli jest zatrudniony lub ma dochód z innych źródeł (art. 39 dekretu).

VIII

Na zakończenie wywodów zmierzających do tego, by ułatwić czytelnikowi zapoznanie się z przepisami dekretu (w brzmieniu nadanym przez ustawę z dnia 28 marca 1958 r.) dotyczącymi świadczeń emerytalnych, podam jeszcze kilka uwag na temat postępowania sądowego w sprawach o te świadczenia.

Na zasadzie art. 85 dekretu przepisy tego dekretu stosuje się do wniosków o świadczenia zgłoszonych po jego wejściu w życie (1.VII.1954 r.). Wynika z tego, że ocena prawna zdarzeń istotnych dla rozstrzygnięcia kwestii, czy zainteresowanemu przysługuje prawo do renty, następuje na podstawie dekretu. Według tych przepisów nie ma istotnego znaczenia — w zakresie materialnego prawa emerytalnego — czy osoba zainteresowana lub też „żywiciel” (art. 2 pkt 2 dekretu) wykonujący zatrudnienie podlegał obowiązkowi ubezpieczenia, co było decydujące według przepisów obowiązujących przed dniem 1 lipca 1954 r. Jednakże okoliczność, czy osoba zainteresowana lub żywiciel był w okresie przed dniem 1 lipca 1954 r. zgłoszony do ubezpieczenia, nie jest bez znaczenia w postępowaniu w sprawach o świadczenia emerytalne. Pojęcie bowiem pracownika w rozumieniu dekretu nie odbiega w większości wypadków od pojęcia pracownika w rozumieniu poprzednio obowiązujących przepisów (ustawy z dn. 28.III.1933 r. o ubezpieczeniu społecznym i rozporządzenia z 24.XI.1927 r. o ubezpieczeniu pracowników umysłowych; chodzi o pracowników zatrudnionych na podstawie umowy o pracę). Dlatego też w wypadkach wątpliwych, czy dana osoba przed dniem 1 lipca 1954 r. pozostawała w stosunku pracy, decydujące znaczenie ma nieraz okoliczność, czy była ona ubezpieczona. Trybunał Ubezpieczeń Społecznych wielokrotnie już uznał, że dokumenty świadczące o ubezpieczeniu danej osoby lub też stwierdzenie, że dana osoba nie była zgłoszona do ubezpieczenia, ma w wielu sytuacjach przewagę nad zeznaniami świadków. Rzecz jasna, dotyczy to tylko tych okręgów (jak np. okręgu b. ubezpieczalni społecznej łódzkiej), w których w zasadzie działania wojenne nie spowodowały zniszczenia tych dokumentów.

W związku z tym należy pokrótce wspomnieć o powyższych dokumentach ubezpieczeniowych. Są to (poza znaną powszechnie legitymacją ubezpieczeniową) w szczególności:

a) zgłoszenie o wstąpieniu do pracy (sporządzało się je na specjalnych formularzach). W zgłoszeniu takim, podpisanym przez pracodawcę i pracownika i skierowanym do właściwej ubezpieczalni społecznej, zawiadamiało się o wstąpieniu do pracy oznaczonej bliżej (data urodzenia)

osoby w określonym dniu z podaniem wynagrodzenia za pracę. W formularzu zgłoszenia znajdowała się także rubryka (nie zawsze wypełniana), w której zaznaczało się, gdzie i w jakim czasie pracownik ostatnio był zatrudniony. Niejednokrotnie na zgłoszeniu robiono notatkę stwierdzającą, kiedy pracownik wystąpił z danej pracy;

b) karty przebiegu ubezpieczenia. Karty takie były prowadzone przez dawne ubezpieczalnie społeczne na podstawie dokonywanych przez pracodawcę zgłoszeń o wstąpieniu do pracy i zawiadomień o wystąpieniu z pracy oraz comiesięcznych wykazów stanu zatrudnienia. Karty prowadzone były systemem rocznym (można się spotkać także ze zbiorczymi kartami przebiegu ubezpieczenia obejmującymi okres kilku lat). Uwiarykowano one m.i. datę wstąpienia i wystąpienia z pracy danego pracownika i liczbę tygodni składowych;

c) w dawnych województwach zachodnich i na Ziemiach Odzyskanych spotykamy się również z kartami kwitowymi, książeczkami zbiorczymi kart kwitowych (*Sammelbuch*), czyli z książeczkami zliczenia znaczków ubezpieczeniowych z poszczególnych kart kwitowych. Karty kwitowe przeznaczone były do lepienia na nich znaczków ubezpieczeniowych za oznaczone okresy, np. tygodniowych, które obowiązany był wklejać pracodawca przez cały okres stosunku pracy. Po ukończeniu stosunku pracy albo po upływie oznaczonego okresu (karty były wystawiane z ważnością na okres 2 lat) następowało zliczenie znaczków na karcie, czego dokonywał miejscowy organ administracyjny lub upoważnione organy zakładów pracy. Książeczki zbiorcze zawierały zsumowanie znaczków ubezpieczeniowych za dane okresy kalendarzowe.

Podkreślić należy, że na obszarze b. zaboru pruskiego i Ziemi Odzyskanych spotykamy się z instytucją kontynuowania ubezpieczenia i z dobrowolnym ubezpieczeniem. Tego rodzaju ubezpieczenie nie było jednak oparte na stosunku pracy i dlatego okresy takiego ubezpieczenia nie stanowią okresów zatrudnienia w rozumieniu art. 7 dekretu.

Jak wiadomo, niemieckie organy okupacyjne w wielu okręgach zniszczyły dokumenty ubezpieczeniowe znajdujące się w instytucjach ubezpieczeń społecznych. Dokumenty te niejednokrotnie uległy zniszczeniu również w związku z działaniami wojennymi. Także pracownicy i ich rodziny w związku z wojną często potracili dokumenty dotyczące ich zatrudnienia lub ubezpieczenia. W związku z tym, jeśli chodzi o okresy pracy przed wyzwoleniem, brak nieraz innych dowodów zatrudnienia poza dowodami ze świadków. Sytuacja ta uległa zmianie, gdy chodzi o okresy pracy począwszy od 1945 r., a zwłaszcza o ostatnie lata. Pracownik w takim wypadku — celem udowodnienia stażu pracy — po-

winien w zasadzie przedstawić zaświadczenie pracodawcy, a gdy tego nie uczyni, okręgowy sąd ubezpieczeń społecznych powinien zażądać od uspołecznionego zakładu pracy (w trybie art. 235 prawa o sądach ubezpieczeń społecznych) wyjaśnienia co do okresu pracy pracownika. Dopiero gdyby takiego zaświadczenia (wyjaśnienia) nie można było uzyskać albo gdyby informacje (zaświadczenia pracy) z zakładu pracy budziły zastrzeżenia, wchodzi w rachubę przeprowadzenie dowodu z zeznań świadków. Podobne stanowisko zajął już niejednokrotnie Trybunał Ubezpieczeń Społecznych.¹⁸

Rzecz zrozumiała, że mowa tu jest tylko o sytuacjach najczęściej spotykanych i że w zależności od okoliczności konkretnego wypadku można dowodzić, iż pracownik był zatrudniony przez oznaczony okres również w inny sposób, np. przez wpisy w legitymacji ubezpieczeniowej.

(dalszy ciąg nastąpi)

¹⁸ Por. np. wyrok z 9.VII.1958 r., nr TR III 87/58.